

ERFGOED BRUSSEL

N°017

DECEMBER 2015

DOSSIER STADSARCHEOLOGIE

VARIA

De eigen woning van
Henry Lacoste in Oudergem

Erfgoedklassen & Burgerschap

EEN PUBLICATIE VAN BRUSSEL STEDELIJKE ONTWIKKELING

DOSSIER

HET VERLEDEN GEZIEN DOOR EEN NIEUWE BRIL

ARCHEOLOGIE IN HET BRUSSELS HOOFD- STEDELIJK GEWEST

ANN DEGRAEVE

HOOFD DEPARTEMENT ARCHEOLOGISCH ERFGOED,
DIRECTIE MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

Opgravingen op een terrein aan de Papenvest in Brussel voorafgaand aan de nieuwbouw voor het project MAD Brussels
(S. Modrie, 2015 © GOB).

ARCHEOLOGIE DOET DROMEN, ZE IS VOOR VELEN EEN MYSTERIEUZE BEZIGHEID DIE MET EEN BORSTELTJE WORDT BEDREVEN EN VEEL TIJD IN BESLAG NEEMT.

Archeologie is het dankbare onderwerp van documentaires over de nieuwste ontdekkingen in veraf gelegen landen en regio's. De archeoloog legt er, getooid met een hoed en gebogen onder de brandende zon, de resten vrij van vergeten beschavingen. Maar wat met het archeologisch onderzoek in eigen stad en soms in de eigen buurt? Dikwijls zullen enkel de spaarzame persberichten rond spectaculaire vondsten ons een eerste blik gunnen op een wereld die voor velen niet enkel geheimzinnig en onbekend is, maar ook heel erg aantrekkelijk. Deze bijdrage wenst dan ook een beeld te schetsen van hoe de stadsarcheologie georganiseerd is binnen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Archeologie wordt gedefinieerd als de studie van de materiële resten van het verleden van de mens.¹ Deze materiële resten nemen vele vormen aan en bevinden zich overal rondom ons. De mens laat inderdaad en vaak onbewust heel veel sporen na: elk putje dat hij graaft in zijn tuin, elk papiertje dat hij in de vuilnisbak gooit, elke bloem die hij plant zal een effect hebben op de natuurlijke omgeving, die op haar beurt met de mens zal interageren. Het hele scala van interacties wordt door de archeologen en de natuurwetenschapsspecialisten onderzocht om zo tot een reconstructie te komen van de mens uit het verleden in zijn omgeving. Dit beeld is echter nooit volledig en elk archeologisch onderzoek is dan ook op zijn beurt een stukje van de grote puzzel die langzamerhand vorm krijgt. Vandaag werkt binnen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en onder de leiding van de Directie Monumenten en Landschappen een multidisciplinair team aan deze reconstructie.

Afb. 1

De archeologische opgravingen op het Koningsplein tussen 1995 en 1999 legden delen bloot van de Aula Magna, de prestigieuze pronkzaal van het paleis van de hertogen van Brabant, opgetrokken tijdens de 15de eeuw (© SRAB).

.....
HISTORIEK VAN EEN TRAGE ONTWIKKELING

Na de Tweede Wereldoorlog en tot in de jaren 1980 zal Brussel zich in een intens verstedelijkingsproces storten dat gepaard gaat met vernieling en heropbouw op een dergelijke schaal dat het de naam *verbrusseling* kreeg. De vernieling werd archeologisch echter niet begeleid in tegenstelling tot de omliggende regio's en landen die tijdens de oorlog geconfronteerd werden met vernieling op grote schaal en die de reconstructie

gebruikt hebben om een moderne stadsarcheologie te ontwikkelen.

Toch vinden er tijdens deze periode enkele interventies plaats op het territorium van het toekomstige Brusselse gewest. Bijvoorbeeld tijdens de restauratie in de jaren 1950 van de Sint-Niklaaskerk achter de Beurs onder leiding van Jean Rombaux, hoofdarchitect van de Stad Brussel; de opgravingen van de Sint-Pieterskerk in Neder-Over-Heembeek door Joseph Mertens; de opgraving van de Gallo-Romeinse villa door André

Afb. 2

De opgravingen in de Rijke Klarenkerk in 1992 lieten niet alleen toe de verschillende bouwfasen van de kerk te herkennen maar eveneens de precieze ligging van het 16de-eeuwse Klooster van Nazareth en de *Priemspoort* – een 14de-eeuwse herenhuis [A. De Poorter, 1992 © KMKKG].

Afb. 3

De opgravingen in het kader van de bouw van het Mariott-hotel aan het Beursplein brachten 15de-eeuwse visbekkens aan het licht. Deze bekkens dienden als voorraadplaats voor levende verse vis, waarschijnlijk karper afkomstig uit de hertogelijke vijvers in Sint-Joost, Oudergem of Watermaal [S. Modrie, 1998 © KMKKG / GOB].

Afb. 4

De ziekenzaal van het Rood Klooster werd opgegraven in 2002 in het kader van de restauratie van de site. Het grondplan is met moderne materialen zichtbaar gemaakt in de huidige tuinen [S. Modrie, 2002 © KMKKG / GOB].

Afb. 5

Tijdens de opgravingen aan de Dinantstraat werden onder een 16de-17de-eeuwse wijk resten van het aarden talud van de 13de-eeuwse stadsomwalling aangetroffen en sporen van 12de-eeuwse landbouw. [foto van de auteur, 2004 © GOB].

Matthys in de jaren 1960-1970 en de opgravingen op de neolithische site van Bosvoorde-Vijvers in de jaren 1970 door François Hubert. Ondanks deze belangrijke interventies interesseert de toenmalige Nationale Dienst voor Opgravingen² zich slechts weinig voor de Brusselse regio. De aandachtspunten liggen vooral bij de grotere sites in de Vlaamse en Waalse regio's binnen het kader van specifieke onderzoeksprogramma's.

Op het einde van de jaren 1980 zal de Brusselse archeologie een intense periode van mediatisering kennen. De *Université libre de Bruxelles* (ULB) en de *Société Royale d'Archéologie de Bruxelles* (SRAB) organiseren samen enkele belangrijke interventies: de opgravingen in de Sint-Michel-en-Sint-Goedelekathedraal, de Beursstraat en op het Koningsplein (afb. 1). Vandaag spreken deze opgravingen nog altijd tot de verbeelding van de bewoners van onze hoofdstad. Ze leiden uiteindelijk tot de oprichting van archeologische site-musea, nl. *Bruxella 1238*, de cryptes in de kathedraal en het museum van de Coudenberg, fenomeen dat in de rest van Europa eveneens geobserveerd wordt.

De institutionele hervorming van België in 1989 zal in eerste instantie dramatische gevolgen hebben voor de Brusselse archeologie, zelfs indien dit, terugblikkend, wellicht

tegelijk haar redding betekent. De Nationale Dienst voor Opgravingen wordt in twee entiteiten gesplitst, respectievelijk voor het Vlaamse Gewest en voor het Waals Gewest. Het Brussels Gewest valt hierbij uit de boot: geen budget, geen personeel, geen wettelijke opdracht. In 1996 wordt uiteindelijk een 'archeologische cel' opgericht binnen de toenmalige 'Dienst voor Monumenten en Landschappen' van het Bestuur voor Ruimtelijke Ordening en Huisvesting binnen het Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De cel wordt echter nog niet opgenomen in het organigram, ze heeft geen precieze wettelijke opdracht en geen specifiek budget³ – een situatie die zal voortduren tot in 2012.

Deze precaire situatie van de archeologische cel zal leiden tot een samenwerkingspolitiek tussen het gewest en externe wetenschappelijke partners die sindsdien tot haar dienstverleners verworden zijn. Zo start het Gewest vanaf 1991 in samenwerking met de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (KMKG) de inventarisering van het archeologisch potentieel binnen de Brusselse regio. Deze inventaris wordt gepubliceerd, gemeente per gemeente, in de reeks *Atlas van de archeologische ondergrond van het Gewest Brussel*. Vandaag heeft het inventaristeam⁴ als opdracht de bestaande inventaris te actualiseren en een gedetail-

leerde inventaris op te stellen voor de Vijfhoek.⁵ Deze wetenschappelijke inventaris vormt de basis van de ontwikkeling van de huidige politiek op het vlak van archeologie en dus van de organisatie van de preventieve archeologie.

Op legaal vlak zullen binnen het kader van de ordonnantie van 1993 met betrekking tot de bewaring van het onroerend erfgoed vijf archeologische sites beschermd worden: de Gallo-Romeinse site van Jette, het versterkte neolithische habitat en de tumuli van Watermaal-Bosvoorde, de priorij van Hertoginnedal en het middeleeuws dorp van Oudergem. Een middeleeuwse kelder in de Violettestraat in Brussel wordt op de vrijwaringslijst geplaatst. In het jaar 2000 worden ook diverse delen van de eerste Brusselse stadsomwalling beschermd – echter als monument, niet als archeologische site.

Enkele grootscheepse opgravingen worden van bij het begin van de regionalisering uitgevoerd: bijvoorbeeld, in Brussel, de opgravingen van de Rijke Klarenkerk in het kader van de restauratiewerken naar aanleiding van de brand in 1989 (afb. 2)⁶, een eerste opgraving van het braakliggend terrein tussen de Grasmarkt en de Beenhouwersstraat achter de Grote Markt⁷ en de opgravingen in het voormalige warenhuis Sarma in de Sint-Katelijnestraat.⁸

EEN KLEIN LEXICON

Archeobotanisch macrorestenonderzoek: het onderzoek van zaden, vruchten en houtskool.

Archeopedologie: de studie van de bodems, hun chemische, fysische en biologische kenmerken en hun evolutie.

Archeozoölogie: het onderzoek van dierlijke resten: botmateriaal, resten van vis, weekdieren, schelpdieren, insecten en dergelijke.

Fysische antropologie: de studie van het menselijk beendermateriaal (leeftijd, geslacht, ziekten en aandoeningen, enzovoort).

Palynologie: het onderzoek naar pol-

len, sporen en andere microfossielen.

Fytolietenanalyse: het onderzoek van microscopisch kleine siliciumdeeltjes van planten die in de bodem achterblijven waar de plant afsterft.

Afb. 6

Deze 17de-eeuwse kelders in de Zinnikstraat in Brussel, opgegraven in 2011 door Monument Vandekerckhove, behoren toe aan het huis dat een eeuw later dienst zal doen als refugehuis voor de Anderlechtse Miniemen (Monument Vandekerckhove, 2011 © GOB).

Afb. 7

De 17de-eeuwse boerderij Den Bels is één van de laatste voorbeelden van landelijke architectuur op het grondgebied van de stad Brussel. Een archeologisch onderzoek vóór de werkzaamheden geeft de architect de nodige informatie om een kwaliteitsvolle restauratie uit te voeren (S. Modrie, 2010 © GOB).

Het artikel 44 van de ordonnantie van 1993 schrijft voor een periode van drie jaar een specifieke procedure voor betreffende de ontdekking van archeologische goederen en geeft de regering de mogelijkheid een stedenbouwkundige vergunning op te schorten of op te heffen om aldus archeologisch onderzoek toe te laten. Dankzij dit artikel wordt een samenwerking op poten gezet tussen de Dienst voor

Monumenten en Landschappen en de Dienst Stedenbouw, evenals binnen de gemeentelijke overlegcommissies. Deze samenwerking mondt uit in enkele interventies, zoals de opgravingen van de resten van het kasteel van Carloo op het Sint-Jobsplein in Ukkel⁹ in het kader van de aanleg van een eerste stormbekken, en, in Brussel, het onderzoek naar de visbekkens van de hertogen

van Brabant in het voormalige Hotel Central, Beursplein, het huidige Hotel Marriott (afb. 3).

Parallel daarmee start het gewest de opvolging van de restauratiecampagnes van enkele grote architecturale complexen als het Hof van Hoogstraten op het Koningsplein en het Rood Klooster in Oudergem (afb. 4).

Op 4 september 2000 wordt het *Handvest voor de bescherming van de archeologische sites en ontdekkingen*¹⁰ ondertekend door de staatssecretaris belast met Monumenten en Landschappen en de voorzitter van de Confederatie Bouw Brussel-Hoofdstad, evenals door 18 ondernemingen ter individuele titel. Dit charter reactiveert het artikel 44 dat ondertussen niet meer geldig is, maar op vrijwillige basis. De ondernemingen laten de archeologen toe op hun terrein tussen te komen, de archeologen garanderen van hun kant een beperking van de interventieperiode. De ondernemingen stellen ter compensatie zwaar materiaal ter beschikking (kraanmachines, bulldozers, enzovoort) om het werk van de archeologen te vergemakkelijken. Zo kan, in Brussel, onder andere een deel van het kerkhof van de Kapellekerk opgegraven worden in het kader van de plaatsing van een fontein en een bouwterrein in de Dinantstraat dat op het tracé van de eerste stadsomwalling ligt (afb. 5).

Om deze opgravingen uit het begin van de regionalisatie te kunnen uitvoeren doet het gewest een beroep op de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis en het *Institut de Gestion de l'Environnement et d'Aménagement du Territoire* (IGEAT) van de ULB. De budgetten toegekend aan deze operaties variëren tussen €40.000 en €260.000 tussen 1991 en 2003 en laten toe, naargelang de jaren, één tot vier archeologen, één tot twee teknaars en twee tot acht arbeiders aan te werven.

Afb. 8

De archeologische opvolging in 2011 van de werken van Fluxys in het kader van het GEN Brussel Zuid – Gent vond plaats binnen een zone met ongekend archeologisch potentieel en liet de archeologen van Recherches et Prospections archéologiques asbl toe een ongekend habitat uit de Bronstijd te ontdekken (foto van de auteur, 2011 © GOB).

ONZE OPDRACHT VANDAAG: PREVENTIEVE ARCHEOLOGIE

Ondertussen stelt Europa een instrument voor dat al vlug zal opgevolgd worden door het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het *Europees verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed*, kortweg het Verdrag van Malta¹¹, omschrijft de bepalingen voor een geïntegreerd behoud van het archeologisch erfgoed, de financiering van het archeologisch onderzoek en het behoud, de verzameling en de verspreiding van de wetenschappelijke informatie, de bewustmaking van het publiek en de voorkoming van illegaal verkeer. Onder druk van deze conventie groeit overal in Europa het aantal archeologische opgravingen en rapportages stelselmatig en exponentieel. De tendens zal volledig omslaan

van programma-archeologie, waarbij een archeologische site wordt opgegraven in het kader van een wetenschappelijke onderzoeksvraag, naar het principe van de preventieve archeologie, d.w.z. archeologie die de sporen van menselijke activiteiten zal documenteren vóór deze onherroepelijk verdwijnen door diverse bouwen en restauratieactiviteiten.

Ook het Brussels Hoofdstedelijk Gewest volgt deze tendens en zal het wettelijk deficit aangaande archeologie wegwerken door de adoptie van de ordonnantie van 19 maart 2004 die aan de ordonnantie van 1993 aangaande de bewaring van het onroerend erfgoed een hoofdstuk toevoegt met als titel 'Opgravingen, peilingen en archeologische vondsten'. Dit hoofdstuk zet de bepalingen van het Verdrag van Malta om naar de

Brusselse context. Vandaag zijn deze teksten geïntegreerd in het Brussels Wetboek voor Ruimtelijke Ordening (BWRO)¹² en vormen ze de basis van de regionale Brusselse archeologie. Ze omvatten de regeling aangaande de personen die gemachtigd zijn archeologisch onderzoek uit te voeren (art. 243), het archeologisch onderzoek van openbaar nut (art. 244) en naar aanleiding van een vergunningsaanvraag (art. 245), evenals de regeling in geval van archeologische vondsten (art. 246) en het toezicht op de roerende archeologische goederen (art. 248).

WIE MAG ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK DOEN?

Het Departement Archeologisch Erfgoed van het Brussels Hoofd-

Afb. 9

Tijdens de opgravingen in de kelders van het café *Greenwich* in 2010 werd op de bodem van de latrines enkele zeldzame houten voorwerpen ontdekt waaronder een 15de-eeuwse kom (links op de foto) (foto van de auteur, 2010 © GOB). Voor de restauratie van deze kom verwijzen we naar het artikel van J. Pinceel en L. Cognard, p.88 afb.18.

stedelijk Gewest bestaat uit een team van twee archeologen, twee tekenaars, twee technici en één secretaresse dat alle administratieve taken uitvoert in verband met de organisatie van de archeologie op zijn territorium. Het team doet ook haar terreinonderzoek en leidt de studies, voor

haar rekening uitgevoerd door andere instanties, in goede banen.

Het artikel aangaande de personen die archeologisch onderzoek mogen uitvoeren wordt geregeld via een besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering van 3 juli

2008 betreffende de erkenning van archeologische vorsers. Terwijl het Gewest van ambtswege erkend is, zal de archeologische vorsers een natuurlijke of rechtspersoon zijn, publiek- of privaatrechtelijk, die over een diploma in de archeologie én een diploma in de geschiedenis beschikt, die een effectieve terreinervaring van minimum vijf jaar kan voorleggen voor de tien jaar voorafgaand aan de aanvraag, verdeeld over minstens drie verschillende projecten, en minstens drie wetenschappelijke publicaties kunnen voorleggen. Vandaag beschikken zeven instituten en privaatfirma's over deze erkenning (afb. 6).¹³

WELK ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK WORDT UITGEVOERD?

De regering kan verklaren dat het van openbaar nut is sonderingen en opgravingen uit te voeren op een site van haar keuze en zal in dit geval de onderzoeksvoorwaarden vastleggen. Indien tijdens dit onderzoek

WAT HOUDT EEN ARCHEOLOGISCHE DOCUMENTATIE IN?

Een archeologisch onderzoek op het terrein kan vergeleken worden met een autopsie: niets mag aan de aandacht van de archeoloog ontsnappen opdat hij (een deel van) het verleden van de onderzochte plaats zou kunnen reconstrueren. Alles wat niet geregistreerd wordt, is voor eeuwig verloren. Deze registratie moet op een wetenschappelijke manier gebeuren, want archeologie bedrijven is destructief *in se* en kan derhalve nooit opnieuw uitgevoerd worden.

Zo worden de aardlagen op meticu-leuze manier weggehaald en alles

wat ze bevatten wordt bijgehouden: voorwerpen uit het dagelijks leven, resten van fauna en flora, constructie-elementen... De resten van aard, houten, bakstenen en stenen elementen, zoals woningen, stallen en begravingen, worden gelokaliseerd en gedetailleerd opgetekend op analoge en/of digitale manier. Uit sommige aardlagen en constructies worden stalen genomen om microscopisch kleine elementen te kunnen onderzoeken en chemisch-fysische analyses uit te voeren. Door de eeuwen heen hebben de bewoners inderdaad resten van hun dagelijks leven nagelaten in afvalputten, ophogingslagen en latrines. Aan de hand van deze resten kan hun levenswijze worden gereconstrueerd: wat was

hun voedingspatroon? Aten ze vlees of vis, fruit? Hadden ze een tuintje met keukenkruiden en enkele groenten? Welke potten en pannen gebruikten ze?

Aan de hand van de verzamelde gegevens kan de archeoloog nog verder gaan. In het geval van bouwarcheologie zal bijvoorbeeld de opeenvolging van de verschillende pleisterlagen meer informatie geven over de vele renovatiefases van de woning. Wanneer de pleisterlagen ten slotte weggehaald zijn zal de archeoloog de diverse transformaties van de woonst in detail zien: dichtgemetselde deuren en ramen, weggehaalde muren waarvan het negatief nog zichtbaar is, enzovoort.

archeologische resten van uitzonderlijke waarde aan het licht worden gebracht, kan ze besluiten het onderzoek te verlengen. Na het onderzoek moet de site in haar oorspronkelijke staat hersteld worden, tenzij een procedure tot vrijwaring of bescherming wordt ingesteld. Deze procedure werd tot op vandaag nog niet in werking gesteld.

De meest gebruikte procedure is het archeologisch onderzoek binnen het kader van een vergunningsaanvraag waarbij het principe van de preventieve archeologie ten volle wordt toegepast. De afgifte van een stedenbouwkundige of verkavelingsvergunning kan onderworpen worden aan bijzondere voorwaarden verbonden aan de bescherming van het archeologisch erfgoed en aan de voorwaarde om voorafgaand aan de gelijktijdig met de uitvoering van de vergunning archeologisch onderzoek uit te voeren. Hiervoor wordt een bindende archeologische clausule in de af te leveren vergunning toegevoegd door het gewest of door de gemeente.

De archeologische vindplaats moet van bij de start van de vergunningsaanvraag toegankelijk zijn zodat de voorwaarden voor het onderzoek kunnen vastgelegd worden. De regering behoudt de mogelijkheid de interventieperiode te verlengen indien archeologische resten van uitzonderlijke aard aan het licht komen tijdens het onderzoek.

.....

HOE WORDT HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK GEORGANISEERD?

Elke vergunningsaanvraag, ingediend bij de gemeente en/of het Brussels gewest, wordt onderzocht, of het nu om beschermde gebouwen en sites gaat of niet. Hierbij wordt de aard van de werken vergeleken met het gekende potentieel zoals beschreven in de hogervermelde inventaris van het archeologisch erfgoed, toegankelijk in de voornoemde reeks Atlanten en/of via BruGIS, de cartografische website van het gewest.¹⁴ Belangrijk hierbij is dat geen onderscheid wordt

gemaakt tussen de archeologie in de ondergrond en de zogenaamde bouwarcheologie (archeologie van opstaande gebouwen). Per definitie bevindt het verleden zich immers zowel in de ondergrond als in de vele gebouwen die ons omringen. Terwijl de nieuwbouw met kelder op een braakliggend terrein de ondergrond zal vernielen, kan de restauratie van een huis uit het ancien régime inhouden dat hele wanden weggehaald om het huis te kunnen inrichten naar moderne normen. In beide gevallen wordt het archeologisch erfgoed bedreigd en moet het derhalve gedocumenteerd worden vóór zijn vernietiging (afb. 7). Indien voor bepaalde zones het archeologisch potentieel wel degelijk gekend is, wil dit niet zeggen dat er buiten deze zones geen archeologische sites zouden zijn – het betekent enkel dat deze ongekend zijn. Zo komt het dat een vergunning die werkzaamheden voorziet van grote omvang waarbij het perceel zich in een zone met ongekend potentieel bevindt, eveneens aan een archeologische

Het onderzoek naar de samenstelling van mortel of baksteen kan de link leggen met de plaats van oorsprong van het gebruikte materiaal en bij uitbreiding dus van handels- en bouwpraktijken.

Op basis van de ligging van de diverse lagen ten opzichte van elkaar en van de datering van de voorwerpen die erin werden aangetroffen kan de archeoloog het verhaal van de site reconstrueren, veelal over de eeuwen heen. Zo kan bijvoorbeeld een terrein eerst gebruikt zijn als graasweide voor koeien, dan als graanakker en vervolgens bebouwd zijn, waarna dit huis vele malen wordt herbouwd en uitgebreid.

Het meticuleuze opmeten van alle elementen van de kerk van het Rood Klooster in Oudergem laat de archeoloog toe de verschillende bouw- en transformatiefases te herkennen (C. Le Roij, 2009 © GOB).

Afb. 10

Het archeologisch vooronderzoek van het terrein in de Beizegemstraat in Neder-Over-Heembeek in 2011 bracht o.a. sporen van 19de-eeuwse artisanale activiteiten aan het licht (aDeDe, 2011 © GOB).

Afb. 11

De archeologische evaluatie in 2012 van het terrein Witloofstraat in Haren naar aanleiding van de bouw van een gevangenis bestond uit boringen, geofysisch onderzoek en proefsleuvenonderzoek. Het grootste deel van de aangetroffen sporen betreft recente afvalkuilen (KULeuven, 2012 © GOB).

clausule kan onderworpen worden (afb. 8).

In functie van de uit te voeren werken worden bindende archeologische clausules geïntegreerd in de vergunningen. Vier types archeologische clausules kunnen uitgeschreven worden: de archeologische begeleiding van de werkzaamheden; sonderingen om het archeologisch potentieel te evalueren gevolgd door uitgebreide opgravingen indien het potentieel bevestigd wordt; volledig archeologisch onderzoek voorafgaand aan de werken en ten slotte bouwarcheologisch onderzoek.

De archeologische begeleiding

Een archeologische begeleiding van de werken wordt veelal opgelegd in het geval de werken niet heel diepgaand zijn. Dat houdt in dat een archeologisch team aanwezig is tijdens de afbraak- of graafwerken zodat in geval van de ontdekking van archeologische resten deze op wetenschappelijke manier kunnen gedocumenteerd worden (zie kader). Hierbij wordt gepoogd de bouwwer-

ken zo normaal mogelijk te laten verlopen. Naargelang de aard van de vondsten wordt hiervoor een nieuw werkschema overeengekomen tussen de archeoloog en de bouwheer. Tijdens de graafwerken voor de verdieping van de kelders van het café Greenwich in de Kartuizersstraat te Brussel werden zo uitzonderlijk rijke latrines uit de 15de, 16de en 17de eeuw ontdekt. De opgraving van deze latrines laat de archeologen toe een heel precies beeld te verkrijgen van de eetpatronen van de bewoners uit deze periodes (afb. 9).

De evaluatie van het archeologisch potentieel

In het geval van de tweede clausulevorm – de evaluatie van het archeologisch potentieel – wordt het te onderzoeken terrein gesondeerd op de aanwezigheid van eventuele archeologische resten. Indien deze evaluatie positief is, wordt een uitgebreid archeologisch onderzoek uitgevoerd in functie van de geplande bouwwerken die dit archeologisch erfgoed zullen vernielen. De evaluatie bijvoorbeeld op het terrein in de Beizegemstraat

in Neder-Over-Heembeek, gelegen in de onmiddellijke nabijheid van de boerderij Den Bels, heeft enkele resten van artisanal werk aan het licht gebracht daterend uit de 19de eeuw. Na documentatie van deze resten werd de rest van het terrein vrijgegeven voor de verdere bouwwerken (afb. 10). Een ander voorbeeld is de evaluatie van het terrein Witloofstraat in Haren, waar momenteel een gevangenis gebouwd wordt. Diverse onderzoekstechnieken werden toegepast zowel niet-destructieve als proefsleuven en boringen. Hierbij werden enkel sporen van 20ste-eeuwse ontginningsactiviteiten en recente afvalkuilen aangetroffen (afb. 11).

Volledig en voorafgaand archeologisch onderzoek

In geval van werken uitgevoerd binnen een zone met een gekend en hoog archeologisch potentieel zal het onderzoek voorafgaand aan de werken worden uitgevoerd. Deze clausule wordt voornamelijk opgelegd in zones zoals de historische binnenstad van Brussel en het hart van de middel-eeuwse dorpskernen van de omliggende gemeentes. Een voorbeeld van de toepassing van deze clausule zijn de opgravingen uitgevoerd op een sedert de jaren 1960 braakliggend terrein aan de Grasmarkt in Brussel. Het archeologisch potentieel van dergelijk terrein is, gezien zijn ligging, uitzonderlijk hoog en voorafgaand aan de bouwwerken van het project *Îlot sacré* werd dan ook gedurende een aantal maanden intensief onderzoek verricht naar de oorsprong van deze wijk.¹⁵ Enerzijds zijn er vondsten die de middeleeuwse activiteiten waarnaar de straatnamen verwijzen bevestigen (Beenhouwersstraat, Ossenkopgang, Huidenmarkt) – getuige hiervan de dikke lagen vol runderbeenderen en de afval van een middeleeuwse schoenproductie. Anderzijds zijn er in de diepste lagen ook sporen van landbouwactiviteit gevonden onder de vorm van resten van spadesteken (afb. 12).

Het bouwarcheologisch onderzoek

Het bouwarcheologisch onderzoek ten slotte kan, naargelang de dossiers, variëren tussen een eenvoudige documentatie van de zichtbare architecturale structuren tot een diepgaand onderzoek waarbij de woning, die in het kader van een renovatie volledig van haar bepleistering gestript wordt, in al haar details wordt beschreven (afb. 13).¹⁶

De uitvoering

Voor wat betreft de preventieve archeologie en eenmaal het contact gelegd met de bouwheer naar aanleiding van de archeologische clausule, beslist het Gewest het archeologisch onderzoek zelf uit te voeren of een overheidsopdracht uit te schrijven. Wanneer het Gewest zelf het onderzoek uitvoert wordt naast het bestaande team ook een beroep gedaan op de technici van de teams van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, die instaan voor het laboratorium en de archeologische collectie (zie verder).

In het geval van een overheidsopdracht kan elke erkende archeologische vorser een offerte indienen, evenals elke natuurlijke of rechtspersoon die de voorwaarden vervult om deze erkenning te verkrijgen. Het bestek omvat, behalve de wettelijke clausules, alle technische modaliteiten om het archeologisch onderzoek te kunnen uitvoeren: informatie aangaande de archeologische site (eigenaar, uitvoeringsperiode, fasering van de werken, indien de werken voor een bepaalde datum moeten afgewerkt zijn, enzovoort), handleidingen voor het terreinwerk (tekeningen, foto's en dergelijke), het samenstellen van de documentatie (rapportage, databasis, enzovoort).

Het besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering betreffende de toestemming voor het uitvoeren

Afb. 12

De opgravingen tijdens de winter 2014-2015 van een deel van een huizenblok achter de Grote Markt bracht nieuwe inzichten in de ontwikkeling van een eeuwenoude wijk bekend om haar beenhouwersactiviteiten (foto van de auteur, 2014 © GOB).

Afb. 13

De bouwarcheologische studie van de woning gelegen Steenstraat 34, Brussel, toonde de aanwezigheid aan van houten scheidsmuren die de traphal omvatten en wellicht uit het begin van de 18de eeuw dateren, de reconstructieperiode na het bombardement van de stad door de troepen van Lodewijk XIV in 1695 (P. Gautier, KMKG, 2010 © GOB).

van archeologische opgravingen en peilingen van 3 juli 2008 voorziet eveneens de mogelijkheid tot programma-archeologie¹⁷, waarbij bijvoorbeeld een universiteit binnen haar wetenschappelijk frame een bepaalde site wenst op te graven. Ook hier moet de onderzoeker eerst beschikken over een erkenning als archeologisch vorser.

EN IN GEVAL VAN EEN ARCHEOLOGISCHE VONDST?

De auteur van een archeologische vondst buiten het kader van een archeologisch onderzoek moet de eigenaar van het terrein en het Gewest verwittigen binnen de drie dagen. Het Gewest kan vervolgens een archeologisch onderzoek organiseren gedu-

rende 21 werkdagen. De regering kan, indien het geval zich voordoet, besluiten dat opgravingen van openbaar nut moeten uitgevoerd worden op de site.

De ontdekking van menselijk beendermateriaal in het Kruidtuinpark en van voormalige kelders tijdens de vervanging van kanalisaties in de zone rond de Grote Markt zijn typische voorbeelden waarbij telkens een beperkte archeologische interventie wordt uitgevoerd bestaande uit een registratie van de vondsten (afb. 14). Recentelijk werd zo eveneens een Gallo-Romeinse beschoeiing ontdekt langs een voorheen ongekende arm van de Zenne-rivier op het terrein van Thurn & Taxis.¹⁸

DE VERWERKING VAN DE VONDSTEN

In 2008 werd een restauratielaboratorium opgericht binnen de Directie Monumenten en Landschappen in samenwerking met de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis. Het KMKG-team, bestaande uit een archeoloog, een archeoloog-restaurator, een restauratrice keramiek en vier technici¹⁹, ontvangt de voorwerpen afkomstig uit de opgravingen, prepareert en restaureert ze voor studie door de archeologen. Hetzelfde team beheert eveneens het archeologisch depot en zijn inventaris, evenals de vele uitleningen en het doorgeven van de stalen aan de verschillende dienstverleners en gespecialiseerde laboratoria (dateringen, specifieke behandelingen voor fragiele voorwerpen zoals hout, enzovoort).²⁰

Archeologie bedrijven is inderdaad geen zaak meer van de archeoloog alleen. Hij doet een beroep op vele natuurwetenschappelijke specialisten die zijn eerste analyse van opeenvolging van lagen en relatieve datering²¹ verder zullen uitdiepen om het verhaal zo volledig mogelijk

Afb. 14

De ontdekking van fragmenten van menselijk beendermateriaal, zoals hier in 2011 in de Kruidtuin, Sint-Joost-ten-Node, vraagt een onmiddellijke interventie vanwege de archeologen. Ze delen op dat moment hun expertise met de Federale Politie en het *Disaster Victim Identification* team zodat de lichting van de beenderen zo vlug mogelijk en op wetenschappelijke manier kan gebeuren (foto van de auteur, 2011 © GOB).

te kunnen vertellen. Om hieraan te kunnen voldoen heeft het Brussels Hoofdstedelijk Gewest diverse overeenkomsten gesloten met wetenschappelijke instituten: het *Centre de Recherches en Archéologie et Patrimoine* (CreA-Patrimoine) van de ULB²² voor de archeopedologie, phytolietenanalyse en analyse van de houten en keramieken architecturale elementen, en het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen²³ voor de fysische antropologie, archeozoölogie, archeobotanisch macrorestenonderzoek en palynologie.

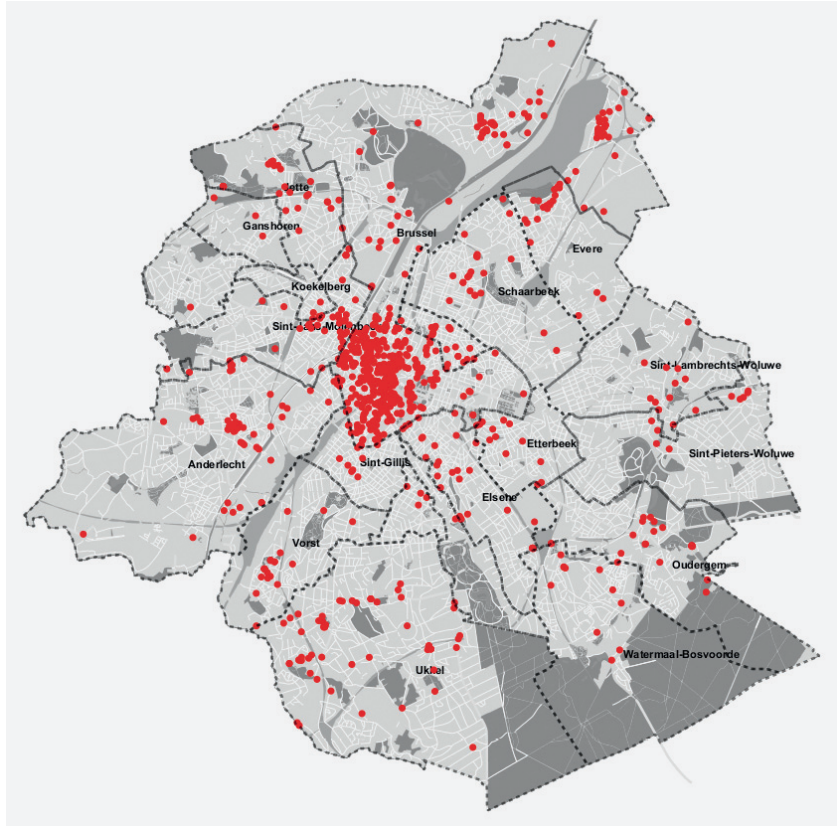
De resultaten van dit onderzoek naar de paleo-omgeving maken een gedetailleerde reconstructie mogelijk van de wereld waarin onze voorouders

leefden, met zijn vegetatie en dierenwereld, wild en gedomesticeerd, en hoe zij hiermee omgingen (landbouw, veeteelt, import van luxegoederen, enzovoort). De studie van de skeletten zal op haar beurt leren hoe oud men gemiddeld werd, hoe hoog de kindersterfte was, hoeveel mannen en vrouwen samenleefden in een bevolkingsgroep, wat de gezondheidstoestand was, welke ziekten men kende, of er epidemieën waren, hoe groot de stedelingen in die tijd werden, enzovoort. Samen met de archeologische gegevens illustreren deze gespecialiseerde analyses de kwaliteit van het leven in het verleden.

De ontwikkeling van de preventieve archeologie in relatie tot de steeds

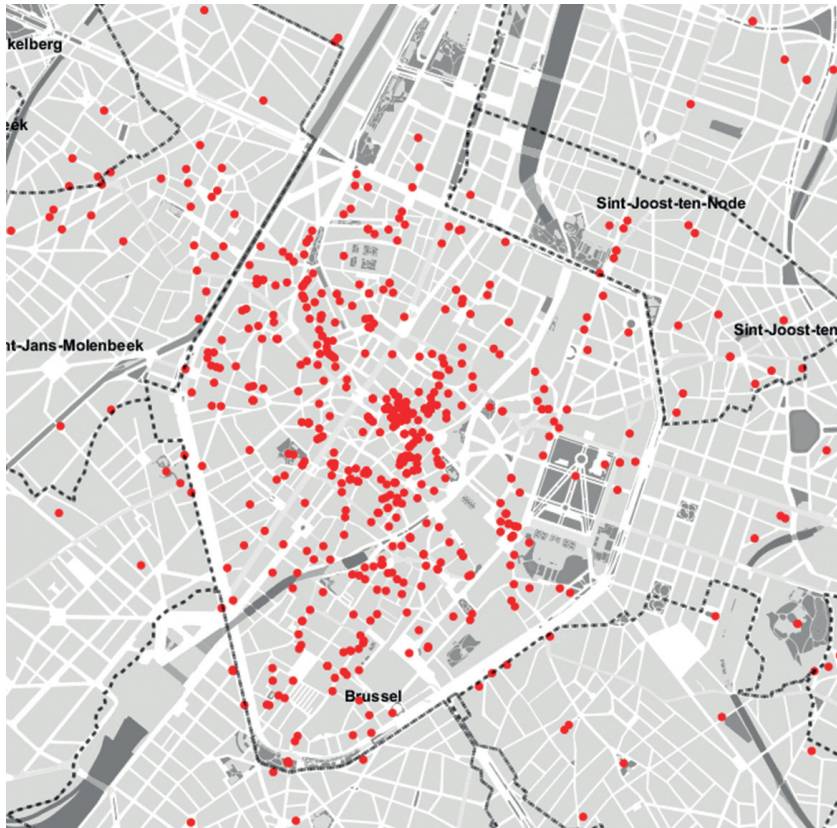
Afb. 15a

Een planmatig overzicht van de meer dan 750 archeologische interventies op het grondgebied van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (infografie Daphné Van Grieken, basisplan BruGIS, 2015 © GOB).

Afb. 15b

Detail Vijfhoek (infografie Daphné Van Grieken, basisplan BruGIS, 2015 © GOB).

groter wordende hoeveelheid bouwen en renovatiewerven heeft er voor gezorgd dat de kennis van de wisselwerking tussen de bewoners en hun omgeving totaal nieuwe inzichten creëerde. Zoals Joëlle Burnouf het in 2007 al aantoonde voor Frankrijk²⁴, kunnen we nu ook in Brussel fenomenen op globale wijze aanpakken op zowel spatiale als temporele schaal.²⁵

Deze data zouden idealiter ook moeten geconfronteerd worden met de meer traditionele, uit de archieven afkomstige data van de historicus, zodat een stimulerende interdisciplinaire dialoog zou ontstaan. De vraag naar deze dialoog was de meest gestelde tijdens de eerste *Conference on Environmental Archaeology of European Cities* gewijd aan deze globale aanpak.²⁶

WAAR WORDT ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK UITGEVOERD?

Jaarlijks worden gemiddeld een 130-tal clausules toegevoegd aan de ongeveer 3.000 vergunningsaanvragen die worden ingediend. Een aantal van deze vergunningsaanvragen worden niet toegekend, een aantal

WAAR VIND JE ARCHEOLOGIE IN DE STAD?

Ons verleden bevindt zich overal rondom ons. Er zijn eerst en vooral de archeologische sites zoals de Coudenberg aan het Koningsplein en Bruxella 1238 aan de Beurs, die de rol van een soort permanent venster met zicht op de ondergrond spelen. Daarnaast worden op kleinere schaal op elke bouwwerf waar archeologen aan het werk zijn een aantal informatieve panelen geplaatst die de omwoners vertellen wat het kader is van de archeologische interventie, wat de verwachtingen zijn op het terrein en wat vroeger al werd aangetroffen in de omgeving. Zodoende krijgt de wijkbewoner op heel concrete wijze toegang tot de vondsten en ontdekkingen van de voorbije jaren.

Alle interventies worden, na voltooiing van de vele analyses die moeten worden uitgevoerd, gepubliceerd in de (nu digitale) reeks *Archeologie in Brussel*, die gratis downloadbaar is op de website van de Directie Monumenten en Landschappen. Het principe van open data is hierbij een natuurlijk gegeven: het archeologisch onderzoek wordt gefinancierd door een openbare dienst en moet dus ook vrij toegankelijk zijn voor de geïnteresseerde burger en voor andere wetenschappers die deze data wensen te gebruiken voor verder onderzoek.

Elke archeologische onderzoek wordt voorzien van panelen met uitleg over de archeologische werkzaamheden, het kader van de interventie en een korte historiek van de locatie, zoals hier op het Sint-Jobsplein in Ukkel waar de resten van het 15de-eeuwse kasteel van Carloo werden ontdekt [S. Modrie, 2012 © GOB].

Maar archeologen hebben, naast de wetenschappelijke communicatie van hun resultaten, ook een belangrijke taak in het duiden van hetgeen is ontdekt: het uitleggen, verklaren, interpreteren en het plaatsen van de kennis in een lokaal, regionaal, provinciaal of nationaal kader. Daarom worden ook op regelmatige basis tentoonstellingen georganiseerd die het grote publiek dichter in contact brengen met de leefwereld van de vroegere bewoners van onze stad. Zo gaven de tentoonstellingen 'Schitterende scherven' (Sint-Gorikshallen, 2002) en 'Archeologie om de hoek' (Sint-Gorikshallen, 2009) een overzicht van de archeologische vondsten respectievelijk langsheen een tijdslijn en via de wisselwerking tussen de mens en

zijn omgeving. De momenteel langs de Brusselse gemeentes rondreizende tentoonstelling *Een Atlas voor de archeologie* geeft een overzicht van de principes van de preventieve archeologie met voorbeelden van het gekende archeologisch erfgoed voor elke gemeente.

De reeks wandelbrochures *Brussel De Weergangen / Bruxelles Chemins de ronde* waarbij de ontdekking op archeologische wijze van een wijk, een historische kern of een abdij centraal staat, en het boek *Brussel ontrafeld. Archeologie van een gewest*, dat aan de hand van vele archeologische voorwerpen een chronologisch overzicht brengt vanaf de prehistorie tot vandaag, vervolledigen het scala.

zullen in een later stadium niet worden uitgevoerd om diverse –bijvoorbeeld financiële– redenen, sommige worden op de lange baan geschoven. Op jaarbasis komen we zo tot het uitvoeren van een 40-tal archeologische onderzoeken (afb. 15a en b).

Ongeveer twee derde hiervan behelst het traditioneel archeologisch onderzoek in de ondergrond naar aanleiding van een nieuwbouw op een braakliggend terrein. Het merendeel hiervan ligt veelal in de gemeentes aan de noordrand (Neder-Over-Heembeek, Laken, Evere) waar nog een aantal onbebouwde stukken grond liggen. Toch zijn er, in tegenstelling tot de gedachte dat Brussel vandaag helemaal dichtgebouwd is, ook in de binnenstad van Brussel nog een aantal percelen die tot nu toe als openluchtparking werden gebruikt maar door de voortdurende bouwdrang in de komende jaren zeker zullen omgebouwd worden tot flatgebouwen. Het toenemende verkeer van de hoofdstad doet het lokale bewind ook overgaan tot de aanleg van grote ondergrondse parkings onder de huidige marktpleinen in het centrum van de historische stad en de gemeentes. Deze ondergrondse parkings behoren uiteraard tot de grote aandachtspunten voor de archeologische werking van de komende jaren.

Het resterende derde van archeologische onderzoeken is gewijd aan bouwarcheologisch onderzoek in de historische binnenstad van Brussel in de omgeving van de Grote Markt en/of langs de historische verkeersaders zoals de Hoogstraat en de Vlaamse Steenweg.²⁷

Zoals voorheen vermeld, worden ofwel eigen teams ingezet, voornamelijk bij opvolgingen en bouwarcheologisch onderzoek, ofwel wordt het onderzoek uitbesteed aan één van de erkende vorsers (gemiddeld een tiental projecten per jaar, met een

totaal prijskaartje variërend tussen 500.000 en 650.000 euro per jaar]. Het archeologisch onderzoek wordt volledig gefinancierd door de regionale overheid. Het 'de vervuiler/vernieler betaalt'-systeem dat in omliggende regio's en landen wordt toegepast, werd tot nu toe nog niet ingevoerd in het archeologisch beheer binnen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het artikel zes van de conventie van Malta vraagt ook specifiek dat de staat zou (mee)betalen voor de bewaring en de documentatie van het archeologisch erfgoed. Een eventuele verandering van het huidige Brusselse systeem zou inhouden dat het archeologisch onderzoek (deels) door de ontwikkelaar zou worden betaald. De vraag stelt zich dan hoe de wetenschappelijke kwaliteit van een geleverd onderzoek nog kan gegarandeerd worden in het geval deze door een privé financierer moet worden beoordeeld die extern is aan het archeologisch onderzoek. In de huidige archeologische economie blijkt inderdaad dat de aanhoudende tendens om een beroep te doen op de laagst mogelijke prijs helaas dikwijls als gevolg heeft dat mindere kwaliteit wordt aangeboden onder de vorm van een beperking van het aantal sonderingen, slechte werkcontracten, enzovoort. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft dan ook de optie genomen de kwaliteitscontrole en de financiering gekoppeld en op gecentraliseerde wijze te beheren.

.....
BACK TO THE FUTURE?

Om te verhinderen dat de pijlsnelle en positieve ontwikkeling van de preventieve archeologie tot een implosie leidt, moeten een aantal aandachtspunten in aanmerking genomen worden. Zoals Jean Plumier het al aangaf in 2007, heeft het fenomeen van de preventieve archeologie een grondige mentaliteitsverandering teweeggebracht.²⁸ Eerst en vooral bij de archeo-

loog zelf: hij wordt ondergedompeld in een enorm aantal dossiers en moet meer en meer compromissen sluiten, ondanks een wetgeving die hem steunt. De archeoloog als erkende beroeps categorie is een onderwerp dat de gemoederen beroert: correcte arbeidsvoorwaarden blijven een heikel punt.

Een economische aanpak waarbij een publieke instelling het archeologisch onderzoek enkel aan de economisch meest voordelige offerte zou toekennen en die geen rekening houdt met de aan de discipline inherente criteria/eisen, zal als onvermijdelijk effect een verlies aan wetenschappelijkheid veroorzaken – een probleem dat onder andere werd aangekaart door Jean-Paul Demoule²⁹, voormalig directeur van het INRAP.³⁰ Archeologische interventies zouden op deze wijze enkel nog geleid worden door financiële voordelen en niet meer door het behoud van het erfgoed of het respect voor de sociale waarden of de eisen van het wetenschappelijk onderzoek. Dit kan de publieke instelling uiteindelijk destabiliseren.

Het resultaat van het onderzoek uitgevoerd door de Nederlandse Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed naar de effectiviteit van de archeologische onderzoekketen voor de beeldvorming over het verleden toont aan dat, hoewel het zogenaamde Malta-onderzoek belangrijke bouwstenen levert voor die beeldvorming, de duiding van de resultaten van de opgravingen duidelijk voor verbetering vatbaar is.³¹ We stellen inderdaad vast dat regionale en nationale perspectieven ontbreken en dat de synthese van de kennis moeilijk zijn plaats vindt binnen de opgravingsrapporten. De band met de universiteiten moet dus strakker aangehaald worden, onder andere door de organisatie van onderzoeksthema's met de systematische kwaliteitsvolle

publicatie van de opgravingsrapporten als basisgegevens.

Hierbij mag niet uit het oog verloren worden dat niet enkel de rapporten met de resultaten van een wetenschappelijk onderzoek toegankelijk moeten zijn. Alle documentatie, gaande van de eerste administratieve contacten tussen archeologen en bouwheren tot de uiteindelijke opgravingsdocumentatie (tekeningen, foto's, enzovoort) en de vele voorwerpen en stalen die hun bijdrage geleverd hebben tot de wetenschappelijke analyses, moeten op correcte analoge en digitale wijze worden bewaard. Verder onderzoek en herwaardering van de collectie moeten inderdaad tot de mogelijkheden behoren van elke wetenschapper. De wetenschap staat immers niet stil en de ontwikkeling van de nieuwste technieken mag niet uit het oog verloren worden. Vandaag worden monsters van 20 jaar geleden al opnieuw opgevraagd om nieuwe methodes op uit te testen. Dit houdt echter in dat, naast een volledig gedocumenteerd en verantwoord selectiebeleid, voldoende ruimte moet gecreëerd worden, fysiek én digitaal, om de bronnen van het onderzoek in de beste omstandigheden toegankelijk te houden. Het Europees project ARCHES heeft hieromtrent een algemene handleiding gecreëerd die als basis kan dienen voor de ontwikkeling van lokale, regionale en landelijke regels.³²

De uiteindelijke stakeholder is echter het grote publiek, dat in zijn dagdagelijks leven steeds meer geconfronteerd wordt met archeologie: het verwacht resultaten en indirect ook

een *return on investment*. Archeologie wordt *in fine* immers altijd en in welke omstandigheden ook uitgevoerd met het geld van de belastingbetaler. Communicatie ligt dus aan de basis van een broodnodige en hernieuwde wisselwerking met het heel diverse archeologische publiek, gaande van de toevallige voorbijganger of televisiekijker langs de bewoner van de straat waar onderzoek wordt uitgevoerd tot de bouwheer geconfronteerd met een archeologische interventie op zijn terrein. De archeoloog moet diverse communicatiemethodes kunnen aanwenden, elk aangepast aan de noden van het betrokken publiek. Ook dit is een nieuw gegeven dat de dagelijkse werking van de archeoloog de laatste jaren grondig heeft veranderd. Daar waar de archeoloog vroeger enkel op wetenschappelijk niveau moest kunnen communiceren, moet hij dit nu ook op andere niveaus. Hij moet elk verhaal opnieuw vertellen, maar in een andere taal. Cornelius Holtorf vermeldt in zijn werk *Archaeology is a brand* Göran Burenhult, die al in 1975 schreef: '*In final analysis, archaeology is dependent on the general public attitude to it.*'³³

Weinig disciplines worden zo positief bejegend als de archeologie; ze wordt vereenzelvigd met verhalen, dromen, avontuur en vele andere emotionele dimensies. Zolang archeologen dan ook eerst en vooral het verhaal van de stad en haar bewoners centraal stellen, zullen ze niet alleen zinnen geven aan al die dimensies maar ook de fascinatie levend houden.

NOTEN

1. « L'archéologie est l'étude des vestiges matériels du passé des hommes », DE FILIPPO, R., *L'archéologie à petits pas*, INRAP, 2007, p. 4
2. De Rijksdienst voor Opgravingen opgericht in 1903 door Alfred de Loë wordt in 1963 een autonoom wetenschappelijk instituut onder de naam van Nationale Dienst voor Opgravingen.
3. DEMETER, S., *L'exercice des compétences régionales dans le domaine de l'archéologie*, Mémoire de stage, Ministère de la Région de Bruxelles-Capitale – Direction des Monuments et des Sites, Cellule Archéologie, 2007.
4. Het team dat de archeologische inventaris verzorgt bestaat uit een historicus, een archeoloog-cartograaf en een grafiste. De aanwerving gebeurt via jaarlijkse conventies tussen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis.
5. We verwijzen hier naar het artikel van Marc Meganck, p. 48.
6. DE POORTER, A. (ed.), 'De Rijke Klarenwijk: van Priemspoort tot klooster', coll. *Archeologie in Brussel*, nr 1, Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Brussel, 1995.
7. DIEKMANN, A. (ed.), 'Middelleeuwse ambachten en stedelijk wonen. Eenmansstraat en Oud Korenhuis', *Archeologie in Brussel*, nr 3, Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Brussel.
8. DEGRÉ, S. (ed.), 'Brouwerijen in de Sint-Katelijnwijk', coll. *Archeologie in Brussel*, nr 2, Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Brussel, 1995.
9. MODRIE, S. & LORTHOIS, J., *Les châteaux de Carloo. Archéologie et Histoire*, Bruxelles, 2000.
10. www.erfgoed.brussels
11. Het Verdrag van Malta werd opgesteld in Valletta op 16 januari 1992 en is in België in werking getreden in 2011. Voor de volledige tekst van het Verdrag, zie: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/143>

12. De volledige tekst van de bepalingen van het BWRO kan gevonden worden op volgend webadres: www.erfoed.brussels
13. Het gaat om de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, de *Université libre de Bruxelles – Centre de Recherches en Archéologie et Patrimoine*, de *Société Royale d'Archéologie de Bruxelles*, de Katholieke Universiteit Leuven – Eenheid Prehistorie, Monument Van de Kerckhove nv, *Recherches et prospectives en Archéologie asbl*, en ADEDE.
14. <http://www.mybrugis.irisnet.be>
15. Voor meer informatie aangaande dit bouwproject verwijzen we naar de publicatie: Coll., *Ilot sacré – Sacré îlot. Petites histoires d'une friche urbaine*, Galika Human Estate, 2015.
16. Zie het artikel van Sylvianne Modrie, p. 26.
17. De volledige tekst van dit besluit kan op volgend adres geraadpleegd worden: www.erfoed.brussels
18. Zie het artikel van Stephan Van Bellingen en Sylvianne Modrie, p. 22.
19. Dit team is momenteel aangeworven via jaarlijkse conventies tussen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis.
20. Zie het artikel van Jef Pinceel en Lou Cognar, p. 78.
21. Dateringsmethode waarbij door een proces van vergelijking een relatieve ouderdom ten opzichte van een ander object of evenement wordt verkregen.
22. <http://crea.ulb.ac.be/>
23. <https://www.naturalsciences.be/>
24. BURNOUF, J., 'Des milieux et des hommes : méthodes d'étude en archéologie environnementales', in DEMOULE, J.-P. (dir.), *L'archéologie préventive dans le monde. Apports de l'archéologie préventive à la connaissance du passé*, Paris, 2007, p.117.
25. Zie het artikel van Yannick Devos, p.92.
26. <https://www.naturalsciences.be/en/museum/agenda/item-view/607>
27. Zie het artikel van Sylvianne Modrie, p.26.
28. PLUMIER, J., 'Vingt années d'archéologie préventive en Belgique francophone', in DEMOULE, J.-P. (dir.), *L'archéologie préventive dans le monde. Apports de l'archéologie préventive à la connaissance du passé*, Paris, 2007, p. 186.
29. Jean-Paul Demoule Blog, *Archéologie 2013 : le point sur la réforme*, publicatie 4/09/2013; consultatie: 05/09/2013.
30. *Institut national de recherches archéologiques préventives*, het Frans nationaal archeologisch onderzoeksinstituut.
31. LAUWERIER, R.C.G.M., DE GROOT, T., VAN OS, B.J.H. & THEUNISSEN, L. (red.), *Vragen over Malta. Onderzoek naar de effectiviteit van de onderzoeksketen, sluipende degradatie en de effecten van vrijstellingen*, Amersfoort, 2011 (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 196), p.11.
32. <http://archaeologydataservice.ac.uk/arches>
33. HOLTORF, C., *Archaeology is a brand. The meaning of archaeology in contemporary popular culture*, Oxford, 2007, p.114. 'De uiteindelijke analyse is dat archeologie afhankelijk is van de houding van het grote publiek ertegenover' (vert.).

A fresh look at the past

Archaeology in the Brussels-Capital Region

Archaeology sparks the imagination, and for many seems like a mysterious pastime. Often people only see digs in remote countries; they have no idea that archaeological research is going on right in their own cities and neighbourhoods. This article provides an organisational sketch of city archaeology in the Brussels-Capital Region. Who has the authority to conduct research? How is this intervention organised? What happens in the event of an archaeological discovery? How are findings processed? Since 2004, the Brussels-Capital Region has been in possession of the required legal texts which integrate the decisions made in the 1992 Malta Convention, in which the principle of preventative archaeology plays a central role. Research is organised according to the inventory of archaeological heritage that has been mapped out. In this regard, no distinction is made between soil archeology, in which all layers of soil are meticulously removed and all findings are preserved, and archaeological building research, in which all information on the various transformations that a building has undergone are collected. The many findings are dealt with in the restoration laboratory of the heritage department. Samples found during field research undergo scientific research that expands upon the archaeologist's first analysis. This allows the most comprehensive archaeological and historical account possible to be told.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Jean-Marc Basyn, Stéphane Demeter,
Paula Dumont, Murielle Leseque,
Cecilia Paredes, Brigitte Vander Bruggen
en Anne-Sophie Walazyc.

EINDREDACTIE IN HET NEDERLANDS

Paula Dumont

EINDREDACTIE IN HET FRANS

Stéphane Demeter

SECRETARIAAT VAN REDACTIE

Murielle Leseque

COORDINATIE VAN ICONOGRAFIE

Concepcion Ortigosa Y Crespo (dossier)
en Cecilia Paredes (varia)

COORDINATIE VAN HET DOSSIER

Ann Degraeve

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Lou Cognard, Ann Degraeve,
Yannick Devos, Paula Dumont,
Elisabeth Gybels, Frédérique Honoré,
Harry Lelièvre, Isabelle Leroy,
Marc Meganck, Sylvianne Modrie,
Barbara Pecquet, Jef Pinceel,
Brigitte Vander Bruggen,
Stephan Van Bellingen,
Daphné Van Grieken.

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels,
Data Translations Int.

NALEZING

Koenraad Raeymaekers,
Hans Blanchaert, Ludo Gobin, Wim Kenis,
Coralie Smets, Tom Verhofstadt
en de leden van het redactiecomité.

VORMGEVING

The Crew Communication

DRUK

Dereume Printing

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen.
bpeb@gob.irisnet.be

BEDANKINGEN

Hans Blanchart, Etienne en Denis Lacoste,
Inge Messiaen.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Arlette Verkruyssen, directeur-generaal
van Brussel Stedelijke Ontwikkeling/
Gewestelijke overheidsdienst Brussel,
CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd onder de
verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle
rechten voor het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Monumenten en Landschappen –
Cel Sensibilisatie
CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://erfgoed.brussels>
broh.monumenten@gob.irisnet.be

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden zij
verzocht zich kenbaar te maken bij de
Directie Monumenten en Landschappen
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

LIJST MET AFKORTINGEN

AAM – Archives d'Architecture Moderne
ARA – Algemene Rijksarchief
DCBSO – Documentatiecentrum van
Brussel Stedelijke Ontwikkeling
DML – Directie Monumenten en
Landschappen
EK – Erfgoedklassen
GOB – Gewestelijke Overheidsdienst
Brussel
KBIN – Koninklijk Belgisch Instituut voor
Natuurwetenschappen
KBR – Koninklijke Bibliotheek van België
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het
Kunstpatrimonium / Institut royal du
Patrimoine artistique
KMKG – Koninklijke Musea voor Kunst en
Geschiedenis
RPAW – Recherches et Prospections
archéologiques en Wallonie
SAB – Stadsarchief Brussel
SRAB – Société Royale d'Archéologie de
Bruxelles
ULB – Université libre de Bruxelles

ISSN

2034-578X

WETTELIJK DEPOT

D/2015/6860/027

Cette revue paraît également en Français
sous le titre *Bruxelles Patrimoines*.